

VYSVĚTLIVKY

- 9: *Křivoklad* — Josef Linda v článku „Křivoklat“ uvádí též název Křivohnát a Hrádek. „Mnozí raději píší *Křivoklad*, co má tolik jako ‚křivou kladbu‘ nebo položení znamenat nebo ‚křivo klad‘ (na křivo kladl, položil) a přičítá se tamním křivě kladeným cestám, po kterých se zvláště za starodávna v tak velikých lesích po dvě hodiny musilo protáčet.“ (Vlastenský zvěstovatel 1824, str. 28.) — Motto: *Nuž ty nás veď* — úryvky z básně Oldřich a Boleslav z Rukopisu královédvorského, citované podle Hankova převodu z roku 1819.
- 11: *věže hradu Hyzny* — Jivno, zřícenina na Křivoklátsku, severně od Zbečna; Máchu jej uvádí mezi „hrady spatřenými“, č. 37.
- 15: Motto: *Tiše, tiše, nech ho spát!* ... — z Klicperova Soběslava (I. jednání, scéna 2) je pouze v prvním vydání Almanachu dramatických her (1826).
- 22: Motto: *Co? rozpogodzić czolo, paziu?* ... — v překladu Konstantina Bicbla:
- Mám vyjasnit své čelo, páže? je to snadné,
jdu, celou hodinu stát budu před zrcadlem.
Je snadná přetvářka. A hořký úsměv ten
není ovocem utrpení? Pouhá dětská hra.
Tvář moje byla kdysi dětsky nevinná.
Budu se smát jako dítě, jež o světě sní sen.
Ó páže, je tak snadno setřít s čela ony rysy?
Jak na pergamenu milostné sliby napsané
lze přepsat! setřít, nové dát jen nápisy.
Tak změním čelo své, by smutek zmizel z něho. (60)
- na přičnách* — na pryčnách.
- 28: Motto: *Ký to člun tak rychle uluny dávi...* — z Kollárovy Slávy dcery, vydání z roku 1832, znělka č. 232. Máchu měl ve své knihovně Kollárovy Básně (vydání z roku 1821), jež jsou nyní s podpisem Hynek Mácha v knihovně prof. Miloslava Hýska.
- 35: *pod Vidovlou* — Vidovle, Vidoule, táhlý vrch mezi údolím motolským a košířským a údolím hlubočepským.
- 39: Motto: *Jede rytíř lesem, jede...* — první sloka básně Jezd pro nevěstu od Jana Jindřicha Marka (pseudonym Jan z Hvězdy,

- 62: (měsíc) *prohlídal jetvemi* — jetev, větev (vymyšlené slovo Hankovo je v Zelenohorském rukopisu).
- 66: Motto: „*Usilím všecken lid vznogen...* — verš z Alexandreidy (tam *vesken*), je ve Starobylych skládáních, vydání Hankovo, 2. sv., 236; *nožnice* — pochva.
- 76: Motto: *V vonném máji...* — je z básně Abelard a Heloíza v Básních J. J. Marka, 1823, 20.
- 78: *sosny* vysokých jedlí — zde chvojí.
- 84: *zvířetnice* — večernice.
- 85: *Hrádek* — Komorní Hrádek na levém břehu Sázavy u Chocerad, vých. od Hvězdonic; *hrad Dub* — Stará Dubá, západně od Hvězdonic a Poddubí; oba hrady jsou uvedeny mezi „hrady spatřenými“, č. 87 a 88 v Zápisníku na rkp. str. 116; *požáry* — zde záře.
- 86: *Kdo obrátil kdy k nebi vzhůru hled...* — citát z Byronova Obležení Korintu, oddíl 11, v. 7–10.
- 89: *Valdice* — u Jičina, kde byl klášter kartusiánů; motto: *Wenn der Sterbende...* — je z Jean Paulovy Vorschule der Ästhetik na konci § 3. (Když už je umírající položen sám do oné temné pouště, kolem níž stojí žijící na dalekém obzoru jako tmavé obláčky, jako zapadlá světla, a žije a umírá v poušti osamělý, pak nevíme nic o jeho posledních myšlenkách a představách. Ale poesie vniká jako bílý paprsek do hluboké pouště a my nahlédneme do poslední hodiny osamělého.)
- 92-93: *Kumburk, Zebín, kartouz valdický* — jsou uvedeny v Zápisníku na rkp. str. 44.
- 101: *Hirschberg* — Doksy.
- 102: *co nejlevnější... jest* — kalk z něm. (billig), zde „co je nejvhodnější“ (Eisner).
- 129: *Eneáš Silvius Piccolomini* (1405–1464), později papež Pius II., autor spisu *Historia Bohemica*; *Martin Kuthen ze Šprinsbergu* (†1564), autor Kroniky o založení země české a prvních obyvatelích jejích (1539); *Daniel Adam z Veleslavína* (1546–1599), spisovatel, tiskař a nakladatel, vydal roku 1585 pod názvem *Kroniky* dvě o založení země české uvedené spisy Eneáše Silvia a M. Kuthena s vlastní předmlouvou; *Pavel Stránský* (1583–1657), autor latinského spisu *Respublica Bohemiae* (Český stát), vydaného roku 1634 v Leydenu; *Clemens Brentano* (Mácha píše Brentano; 1778–1842), německý romantický básník; z jeho knihy *Die Gründung Prags* si Mácha později vypsál verše do Zápisníku (rkp. str. 56); *Johann Gottfried Herder* — Mácha četl jeho *Briefe zur*

- 62: (měsíc) *prohlídal jetvemi* — jetev, větev (vymyšlené slovo Hankovo je v Zelenohorském rukopisu).
- 66: Motto: „*Usilím všecken lid uznojen...* — verš z Alexandreidy (tam *vesken*), je ve Starobylyých skládáních, vydání Hankovo, 2. sv., 236; *nožnice* — pochva.
- 76: Motto: *V vonném máji...* — je z básně Abelard a Heloíza v Básních J. J. Marka, 1823, 20.
- 78: *sosny* vysokých jedlí — zde chvojí.
- 84: *zvlětнице* — večernice.
- 85: *Hrádek* — Komorní Hrádek na levém břehu Sázavy u Chocerad, vých. od Hvězdonic; *hrad Dub* — Stará Dubá, západně od Hvězdonic a Poddubí; oba hrady jsou uvedeny mezi „hrady spatřenými“, č. 87 a 88 v Zápisníku na rkp. str. 116; *požáry* — zde záře.
- 86: *Kdo obrátil kdy k nebi vzhůru hled...* — citát z Byronova Obležení Korintu, oddíl 11, v. 7–10.
- 89: *Valdice* — u Jičina, kde byl klášter kartusiánů; motto: *Wenn der Sterbende...* — je z Jean Paulovy Vorschule der Ästhetik na konci § 3. (Když už je umírající položen sám do oné temné pouště, kolem níž stojí žijící na dalekém obzoru jako tmavé obláčky, jako zapadlá světla, a žije a umírá v poušti osamělý, pak nevíme nic o jeho posledních myšlenkách a představách. Ale poesie vniká jako bílý paprsek do hluboké pouště a my nahlédneme do poslední hodiny osamělého.)
- 92-93: *Kumburk, Žebín, kartouz valdický* — jsou uvedeny v Zápisníku na rkp. str. 44.
- 101: *Hirschberg* — Doksy.
- 102: *co nejlevnější... jest* — kalk z něm. (billig), zde „co je nejvhodnější“ (Eisner).
- 129: *Eneáš Silvius Piccolomini* (1405–1464), později papež Pius II., autor spisu *Historia Bohemica*; *Martin Kuthen ze Šprinsbergu* (†1564), autor Kroniky o založení země české a prvních obyvatelích jejích (1539); *Daniel Adam z Veleslavína* (1546–1599), spisovatel, tiskař a nakladatel, vydal roku 1585 pod názvem Kroniky dvě o založení země české uvedené spisy Eneáše Silvia a M. Kuthena s vlastní předmlouvou; *Pavel Stránský* (1583–1657), autor latinského spisu *Respublica Bohemiae* (Český stát), vydaného roku 1634 v Leydenu; *Clemens Brentano* (Mácha píše Brentano; 1778–1842), německý romantický básník; z jeho knihy *Die Gründung Prags* si Mácha později vypsál verše do Zápisníku (rkp. str. 56); *Johann Gottfried Herder* — Mácha četl jeho *Briefe zur*

Beförderung der Humanität, srov. výpisky v Poznamenáních; *Adolph Wolfgang Gerle* (1781—1846), pražský německý spisovatel, psal také díla historická a topografická o Čechách; *Matouš Hozius Vysokomýtský* (asi 1555—1589), český historik, přeložil na podnět Velešlavínův Vypsání krajin země ruské od Alexandra Guagnina (vyšlo roku 1590).

- 134: *uzpomene* — připomene; *Hirschbergský rybník* — dnešní Máchovo jezero.
- 135: *hrad Jestřabí* — u České Lípy.
- 138: *Kandlská zahrada* — byla založena v 2. polovině 18. stol. hrabětem Canalem v prostoru dnešních Vinohrad po levé, severní straně dnešní Stalinovy třídy až po náměstí krále Jiřího; jižní cíp Riegrových sadů byl částí této zahrady.
- 139: *procházky Wimmerouské* — sady založené na počátku 19. stol. baronem Wimmerem v prostoru dnešních Vinohrad mezi bývalou Žitnou branou, Zvonařkou, dnešní vinohradskou vodárnou a bývalou usedlostí Cikánkou (záp. od nám. krále Jiřího); byl v nich oblíbený hostinec Kravín.
- 140: *Uzpuřniv, jak daleko jsem mohl, oko své* (psáno Uspurniv) — učiniv svůj pohled tvrdým, odmítavým, pokud jsem mohl, zatvářiv se nevlídně, odmítavě.
- 141: „*Ei, da haben wir ...* — Aj, tady je náš nespokojenec (rozervanec)!; „*Bei Gott, ...* — Přísámbůh, milostný dopis. Ukaž!
- 144: *Goethova Mignon* — postava předčasně umírající dívky z Goethova románu *Wilhelm Meisters Lehrjahre*; *Schadow* — Friedrich Wilhelm Sch. (1789—1862), německý malíř.
- 145: blížíci se *do honu* konec života jejího — chvatně; *pojiti* — v původním významu: zemřít, zhynouti.
- 148: *jedenáctka a čtyřcet plná* — plných, rovných čtyřicet.
- 150: *Tam za horou, za lesíčkem ...* — devátá sloka lidové písně *Rozmarýna*, kterou uvádí Čelakovský (*Slovanské národní písně*, 1946, 25n.) a Erben (*Prostonárodní české písně a říkadla*, 1937, 147) v poněkud jiném znění.
- 151: *novoměstské svaté pole* — část dnešních Olšanských hřbitovů; srov. Máchův deník z 16. září 1835 v 3. svazku.
- 152: *Žitná brána* — na horním konci Žitné ulice; byla zbořena roku 1876; *na Dolejších lodkách* — tj. u Dolních lodních mlýnů, jež byly poblíž kostela sv. Petra; *Ležel před sedmým na lavičkách* — tj. před sedmým mlýnem; bývalo jich deset.
- 157: *Motto I.* — z dramatu *Maria Stuart* od J. Słowackého (akt II, scéna 2):

Hanebné je bytí člověka,
když hloupostí zakrývá hluboké sny.

158: *per parenthesin* — jako vsuvka, v závorce; *populus et plebs* — národ a lid; *honoratiores* — vážení občané; *tres faciunt collegium* — tři tvoří sbor.

160: *cadrnatý* — chlupatý; *kafírna Pastova* — byla v Ovocné ulici (nynější ulici 28. října) čp. 770 (Pichl, Vlastenecké vzpomínky, 1936, 78).

161: *Iurare in verba magistri* — přísahati na slova učitelova (Horatius, *Epistulae* I, 1, 14); *nahetreten* — zde ve významu ‚jít někomu na tělo‘.

165: *Wieść jedna tylko...* —

Jen jedna pověst někdy přejde po širé krajině,
jak chladný šelest potůčku, po chladných rtech když plyne,
že kdysi — přišel z dálky — — mladý hoch. — (111)

(České znění mott otiskujeme v překladu Konstantina Biebla. Číslice v závorkách značí rukopisnou stranu Zápisníku, kde je citát opsán.) — *Stefan Garczyński* (1805—1833), polský básník, účastník polského povstání v l. 1830—1831; citát je z jeho epické básně *Wacława dzieje*; *Oh! może się przynosząc...* —

Ach! snad kdybych zašel v zapadlé věky,
do jasných dob v kraj slavný a daleký,
na břehu Jordánu pod palmy korunou
used bych zamyšleně s hebrejskou rodinou. (109)

Ó! ne — již vidět není přešlé útrapy válečných dob,
jen zaniklé naděje klidný hrob,
jen v jejich očích plála lampa, štěstí zář,
a zhasla — a dýmem zatemnila celou tvář. (109)

Malczewski (též *Malczeski*) — *Antoni M.* (1793—1826), polský básník, autor básně *Maria*, povísteš ukrajinška. Citát je z 1. zpěvu, č. 11 a 10;

169: *vysoký turecký šátek* — šátek tureckého vzoru jasné, červené barvy; *okryt* — pokrývka, zde šátek;

170: *dle jeho vlastního významu* — podle jeho vlastních slov;

174: *Wygnanecm!* —

Vyhnanecm!...

Tesknota mne obklopuje, neklid na mne padá,
vše, co vidím, — smutek kol mne spřádá!...
Nebe, země, vzduch i lid i mluva,
každá věc je teskná, třeba nová. (96)

Niemcewicz — Julian Ursyn N. (1758—1841), polský básník a spisovatel, účastník povstání v l. 1794 a 1830—1831, zemřel v Paříži; citát je z básně *Treny wygnańca*;

175: *przejedŃi* — přejevši;

176: *nevolně* — nechťic, mimoděk;

184: *Tam zagrzebane tylu set ciala, imiona* — Tam pochována jsou těla, jména tolika set (96); *Mickiewicz* — citát je z básně *Reduta Ordo-na*; *Nieraz na licach wody*... —

Na hladině vody někdy tančí slunce zář,
třebaže u dna studená voda kypí a mrazí;
někdy slunce pokryje paprsky vaši tvář,
třebaže srdce již letí do propasti zkázy. (82)

Moore — Thomas M. (1779—1852), anglický básník; *Korsak* — Julian K. (1807—1855), polský básník a překladatel; citát je z Irských melodií; *Nieraz z łzami zlewajac*... —

Někdy bezesné lůžko v slzách se koupá,
na tváři klamný klid a smích se rtů stoupá:
tak po staré baště břecťan se vypíná,
nahore kvete zeleň — a co dole? — ruina? (83)

Byron — citát je ze 4. strofy básně *There's not a joy the world can give like that it takes away*;

192: *snętev* — větev, haluz;

193: *Lutuwer. ... Panie, noc uchodzi ...* —

Lutuwer. ... Pane, noc nadchází,
je třeba jít.

Mindowe. ... Ano, pravda, sestoupila tvář měsíce.
Půjdu, snad mne osvěží vzduch noci. (63)

Słowacki — citát je z jeho hry *Mindowe*;

194: *że se nedomniwá, aby hlasitę myslil* — že hlasitě myslí; *prosmyk* — štěrbiná;

198: *v nesmyslu svém* — v pomatenosti své;

200: *Lecz sluchajcie!*... —

Však slyšte! všemu hrozí proměna,
proměna, ne však změna — neb člověk nemění
věčný hlas — pravdy — hlasu předurčení.

Tak na jaře se přetvořuje každá rostlina,
tak potok mění vodu, zůstáváje potokem,
tak plyne den za dnem, hyne rok za rokem,
a čas je věčný jako svět! (111)

Stefan Garczynski — viz vysv. k str. 165; citát je z básně *Wacława dzieje; poco dłuzej zwlekać?*... —

... neboť nač děle otálet?

Čekat a čekat, až hrobu se dočkat? (97)

Magnuszewski — Dominik G. M. (1810—1847), polský spisovatel, účastník povstání roku 1830—1831; citát je z básně *Wołoszczyzna* (Fragment historyczny), *Ziewonja*, 39; *kde se probudil* — když se probudil;

207: *proč toužíš, proč žádáš, kde pravíš...* — snad: proč si naříkáš, proč toužíš, když pravíš...;

208: *Cedron* — údolí a potok v Palestině; *pramen zdroje Siloah* — pramen Siloah, vlastně ústí tunelu, kudy se vede voda kolem hory Sionu v Jeruzalémě; *na horách Beter* — místo blíže Jeruzaléma; zde význam: v rozeklaném pohoří; *Engadi* — osada v Palestině na břehu Mrtvého moře, proslulá vinicemi a palmami;

211: „o, bodaj wieczną cierpiał męką... —

— — „ó, kéž by věčnou trpěl muku,

kdo příčinou jest mého zatracení.

Necht' slzami hasí věčné věky peklo

a nikdy nezíská milosti nebes,

jako já nemohu — — — —“ (100)

Seweryn Goszczyński (1803—1876), polský básník, účastník povstání roku 1830—1831; citát je z básně *Sobótka*, *Ziewonja*, 193;

217: *Samotna* — *dziewica*: ... —

Osamělá — dívka:

i očima i povzdechem

dotýká se tváře měsíce.

Po nebi hledá anděly,

bílý prs hněte ručkami:

„Vezmi mne, měsíci spanilý,

k sobě, na světě zle je mi...“ (99)

Alex. Dunin-Borkowski (1810—1897), polský básník a publicista; citát je z básně *Teškna*, *Ziewonja*, 104—105; *Szeptal, szeptal swą powieść...* —

Šeptal, šeptal svůj příběh — a rytíři ve tváři

černé, černější mraky se víc a víc utváří;

a znovu teď tvář zoufalstvím zatemnělá

zápalem hněvu jak bleskem se ozářila celá;

až v něm konečně vzplanula ta posupnost divá,

jež v jedno místo, do odpůrcovy rakve se dívá,

láme nejsvětější pouta v ohni svého pekla,

[kdy i v nejbližším srdci hořkost jedu tekla,]

až povstala v něm konečně ta touha šílená

Józef Dunin-Borkowski (1809—1843), polský básník; citát je z básně *Pogrzeb Beja*, *Ziewonja*, 44;

232: *na oděvu sice nenosil* — jinak;

235: *až do barvy* — zkomolenina latinského pojmenování do „parvy“, do primy, první třídy gymnasiální; *dummen* — kontaminace německého výrazu *dumm* = hloupý s latinským *lumen* = světlo.

236: vykopávání se stát *soukromě* — tajně;

238: *Wieczność jest kolem...* —

Věčnost je kolem, věky jeho špicemi,
co náš život? Nepatrný bod času na zemi!
Vyběhnout z kola, zbytečná práce,
—————

Budme hodinami na věži hořící,
oheň se vzdmáhá po střeše se plazící,
čeká na konec, i úderu hodiny! (83)

Wiersz w dzień Nowego roku — Báseň v den Nového roku, *Rozma-
itości*, *Pismo dodatkowe do Gazety lwówskiej*, 1834, seš. 1, str. 6;

240: *podstrčen byl jť nevědomě znamenany syn* — bez jejího vědomí;

243: *Dziś ... gdzie wprzód wesolość i pienie* —

Dnes ... kde dříve veselí a zpěv,
hluché mlčení. (96)

Julian Ursyn Niemcewicz — viz vysv. k str. 174; citát je z básně *Treny wygnańca* (sign. Mus. 93 G 79). Vyšlo současně s *Mickiewiczovou* básní *Reduta Ordona* v Lipsku 1833 v malé brožuře jako tajný tisk lvovského *Ossolinea* (podle *Szyjkowského*);

248: *nešetřících dosaváde trvajících deště* — nedbajících;

249: *Więc dalszy opór...* —

Proč by tedy odporoval dál?
Uhodí na radu. (97)

D. G. Magnuszewski — viz vysv. k str. 200; citát je z básně *Wołoszczyzna* (*Fragment historyczny*), *Ziewonja*, 39; *O! jak długo sen okrutny...* —

Ó jak dlouho sen ukrutný
trápil dětinský můj věk!
Prozpíval jsem mladé chvíle,
na těch lukách trhal květy,
vše bylo tak krásné a milé:
neb necítil jsem žádné ztráty. (95)

Alojzy Skarżyński — příležitostný básník za polské revoluce 1830; citát je z básně *Młodość moja* (viz K. *Estreicher*, *Bibliografija polska*);

Józef Dunin-Borkowski (1809—1843), polský básník; citát je z básně *Pogrzeb Beja, Ziewonja*, 44;

232: *na oděvu sice nenosil* — jinak;

235: *až do barvy* — zkomolenina latinského pojmenování do „parvy“, do primy, první třídy gymnasiální; *dummen* — kontaminace německého výrazu *dumm* = hloupý s latinským *lumen* = světlo.

236: vykopávání se stát *soukromě* — tajně;

238: *Wieczność jest kołem...* —

Věčnost je kolem, věky jeho špicemi,
co náš život? Nepatrný bod času na zemi!
Vyběhnout z kola, zbytečná práce,
— — — — —

Buďme hodinami na věži hořící,
oheň se vzdmáhá po střeše se plazící,
čeká na konec, i úderu hodiny! (83)

Wiersz w dzień Nowego roku — Báseň v den Nového roku, Rozma-
itości, Pismo dodatkowe do Gazety lwówskiej, 1834, seš. 1, str. 6;

240: *podstrčen byl jí nevědomě znamenáný syn* — bez jejího vědomí;

243: *Dziś ... gdzie wprzód wesolość i pienie* —

Dnes ... kde dříve veselí a zpěv,
hluché mlčení. (96)

Julian Ursyn Niemcewicz — viz vysv. k str. 174; citát je z básně *Treny wygnańca* (sign. Mus. 93 G 79). Vyšlo současně s *Mickiewiczovou* básní *Reduta Ordona* v Lipsku 1833 v malé brožůře jako tajný tisk lvovského *Ossolinea* (podle *Szyjkowského*);

248: *nešetících dosaváde trvajících deště* — nedbajících;

249: *Więc dalszy opór...* —

Proč by tedy odporoval dál?
Uhodí na radu. (97)

D. G. Magnuszewski — viz vysv. k str. 200; citát je z básně *Wołoszczyzna* (Fragment historyczny), *Ziewonja*, 39; *O! jak długo sen okrutny...* —

Ó jak dlouho sen ukrutný
trápil dětinský můj věk!
Prozpíval jsem mladé chvíle,
na těch lukách trhal květy,
vše bylo tak krásné a milé:
neb necítil jsem žádné ztráty. (95)

Alojzy Skarżyński — příležitostný básník za polské revoluce 1830; citát je z básně *Młodość moja* (viz K. Estreicher, *Bibliografija polska*);

Prohnilý duch paměť ztrácí,
i země sám.

Bez naděje, bez svobody,
rozloučí se ----- (97)

Ludwik Jabłonowski (1810—1887), polský básník, účastník povstání v roce 1830; citát je z básně *Hetman Źmija* (duma), *Ziewonja*, 32 a 33.

272: *co zavřená řeka* — jako zúžená řeka.

273: *před oltářem nejvyššího Boha* — kalk z něm. vor Gott dem Allerschöbsten (Eisner).

Prohnilý duch paměť ztrácí,
i zemře sám.

Bez naděje, bez svobody,
rozloučí se ----- (97)

Ludwik Jabłonowski (1810—1887), polský básník, účastník povstání v roce 1830; citát je z básně *Hetman Źmija* (duma), *Ziewonja*, 32 a 33.

272: *co zavřená řeka* — jako zúžená řeka.

273: *před oltářem nejvyššího Boha* — kalk z něm. vor Gott dem Allerhöchsten (Eisner).